

**ÖRNEK BİR "ERZURUMLU" NUN ARDINDAN
-PROF.DR.ZEKİ BAŞAR'IN ANISINA-**

Dr. Nur CENTEL*

Giriş

7 Haziran 2005 tarihinde aramızdan ayrılan babam Prof. Dr. Zeki Başar'ı gururlandıracak en güzel tanımlamanın ona "örnek bir Erzurumlu" demek olduğu düşüncesindeyim. Yaşamının her döneminde meslekî ve fikrî birikimini Erzurum'a adanmış ve harcamış bir insanın bu şekilde anılmayı hak ettiği kuşkusuzdur. Bu yazıyla babam Prof. Dr. Zeki Başar'ı, genç kuşaklara tanıtarak onun yaşamından ve ilkelerinden kendilerine ders çıkarmalarına olanak sağlamak amacındayım.

Çocukluk ve Gençlik Yılları

Dedeleri 1800'lerde Kafkasya'dan gelip Erzurum civarına yerleşmiş olan çocuk Zeki, anne-babasını hatırlayamayacağı yaşlarda kaybeder. Amcası Nazım Beyin gözetiminde, ağabeyleri ve ablaları tarafından büyütülür. Rus işgalinde aile Kayseri'ye göç eder, sıkıntılı yıllar geçirilir. Dönüşte bir yıl kadar konaklanan Sivas'ta, Zeki ilkokula başlar, yıl sonunda daha elif-ba'yı sökmemiştir. Sonraki okul yıllarını Erzurum'a bağlı Horasan ilçesinin Azap (Aydınlar) köyünde hoca mektebinde geçirir. Bu eğitim dönemini hep üzülecek hatırlar; ama öğrendiği eski yazıyı yaşamı boyunca steno gibi kullanarak, not tutarken vakit kazanır. Çok değerli öğretmenlerin bulunduğu Erzurum Lisesi'ni başarılı bir öğrenci olarak, sene kaybetmeden bitirir. Tifo geçirip haftalarca okula gidememesi bile onun okuma azmini engellemez. İstanbul'a Trabzon üzerinden altı günde gelir. Devlet hesabına yatılı okuyacaktır. Burslu öğrencilere sunulan tıp-hukuk seçeneklerinden ilkinin seçer. 1933 Üniversite Devrimiyle birlikte başladığı İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni yine başarıyla tamamlar. Mezuniyet balosunun düzenlenmesinde aktif rol oynadığını yaşamı boyunca unutamaz.¹ Ekonomik olanakları çok sınırlıdır, ama hekim olup doğduğu yöreye hizmet etme hedefi ona güç verir, hiç pes etmez. Soyadı Yasası çıktığında, aile onun önerisiyle "Başar" soyadını alır.

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ O dönemlerdeki sosyo-kültürel yapıya da ışık tutan ayrıntılı yaşam öyküsü için bk. Ali Ayırım, Prof. Dr. Zeki Başar'ın Biyografisi (Yaşamı, Yetiştirilmesi, Hizmetleri), Erzurum 1984

Hekimlik Yılları

Genç Dr. Zeki Başar, hekim olur olmaz Adana'da Sıtma Enstitüsü'nün kursuna katılır. Askerlik kur'asında ülkenin batısında bir kenti çektiği halde, görev yerini gönüllü olarak karşılıksız değiştirip Erzurum'a koşar, askerlik hizmetini 1939-1941 yılları arasında Erzurum'da yapar. Bütün deneyimsizliğine karşın, menenjit ve tifüs salgınlarının teşhis ve tedavisinde gösterdiği başarı, ulaşım aracı olarak at kullanması, unutamadığı askerlik anıları arasına girer. Devlet hesabına okumasından kaynaklanan mecburi hizmetini Kırklareli/Demirciköy, Erzurum/Merkez ve Kayseri/Pınarbaşı'nda (1942-1945) hükümet tabibi olarak yerine getirir. Meslektaşlarına yardımcı olmak için hükümet hekimliğine dair kitaplar yazar.² Kitaplara gösterilen ilgi onun Sağlık Bakanlığı Sağlık Propagandası ve Neşriyat Genel Müdürlüğü'nde Tıbbi İstatistik Uzmanı olarak atanmasına sebep olur. Burada iki yıl çalışır, ancak mesleğini uzman hekim olarak icra etme ateşini söndüremez. Nihayet fırsat bulup başladığı iç hastalıkları uzmanlık eğitimini 1947-1949 yılları arasında İstanbul'da tamamlar. Sonra başka teklifleri kabul etmeyip idealleri uğruna yine Erzurum'a döner ve yörenin insanlarına hizmet etme hedefini uygulamaya koyar. Kurucusu ve başhekimisi olarak on iki yıl hizmet verdiği Erzurum Göğüs Hastalıkları (Verem) Hastanesi, yörenin örnek hastanesi olur. Titiz ve dakik görev anlayışı, hastane ile evi arasındaki yol üzerinde yaşayanların onun geçişine göre saatlerini ayarlamalarıyla belgelenir. Hastanenin kuruluşunu ve çalışmalarını kitaplaştırır³. Yörede dillere destan bir hekim olur. Gece-gündüz demeden fedakarca yöre insanına şifa dağıtmaya çalışır. Hastalarından sayısız mektup, övgü alır, hakkında şiirler yazılır⁴.

Akademisyenlik Yılları ve Yayınları

Atatürk Üniversitesinde Tıp Fakültesi açılması üzerine aldığı teklifi kabul ederek aktif hekimliğe son verip "Tıp Tarihi ve Deontoloji" kürsüsüne geçer. Görevin gereğini yapma endişesiyle "öğretim görevlisi" olmakla yetinmez, elli yaşından sonra akademik kariyerini tamamlar, doçent ve profesör olur. 1983 yılına kadar, Atatürk Üniversitesinde çok sayıda öğrencinin yetişmesine katkıda bulunur, idarî görevler yapar.

² Bk.Zeki Başar, Hükümet Hekiminin Ödevleri ve Yapılış Yolları, İstanbul 1944, Zeki Başar, Hükümet Hekimliği'nin Genel Yazı İşleri, Işık Basımevi, İstanbul 1946.

³ Bk.Zeki Başar, Erzurum Verem Hastanesi'nin Kuruluşu ve Beş Yıllık Çalışmaları, Güzel İstanbul Mat., Ankara 1957.

⁴ "Ümitsiz şekilde düştüm yollara/Hasta vaziyette gurbet ellere/Başar Zeki ismi düşmüş dillere/Çaresiz dertlere bulur o çare- Seyfettin Tartan" gibi örnekler için bk. Ali Ayrım, Prof. Dr. Zeki Başar'ın Biyografisi, Erzurum 1984, s.183 vd.

Prof. Dr. Zeki Başar, akademisyenlik öncesi dahil olmak üzere, toplam iki yüze yakın makale, yirmi dört kitap yazar, on sekiz ulusal ve uluslar arası kongrede tebliğ sunar. Kendisi hakkında iki kitap yayımlanır⁵. Seçtiği konularla, Erzurum ve yöresinin kültürel, tıbbî ve mistik birikimlerini kamuoyuna yansıtmaya çalışır⁶ Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları", "Tarih Boyunca Çeşitli Hizmetleriyle Camilerimiz", "İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerleri", "Erzurum'da Eski Mezarlıklar, Resimli Mezar Taşları ", "Erzurum İlinde Şifalı Sular, Yerleri, Nitelikleri, Genel Durumları" konulu eserleri, araştırmacılara ışık tutar. Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılı kutlamaları çerçevesinde hazırlanan "Yüzüncü Yılda Erzurum" konulu kitabın yayımlanamaması içinde ukde olarak kalır.

Bazı yayınlarının yabancı dergilerde tanıtılmasından, ülke adına gururlanır⁷. Türk-Ermeni trajedisinin varacağı boyutları otuz yıl önce fark eder, Erzurum'da olayları yaşayanların tanıklıklarını "Ermenilerden Gördüklerimiz" adlı kitabıyla belgeler.⁸

⁵ Lütfü Sezen, Prof. Dr. Zeki Başar'dan Seçmeler, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1982 (bu kitapla ilgili okuyucu tepkileri için bak. <http://www.lutfisezen@yahoo.com>; Ali Ayırım, Prof. Dr.Zeki Başar'ın Biyografisi, Erzurum 1984.

⁶ Örneğin; Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, Sevinç Mat., Ankara 1972; İçtimai Adetlerimiz, İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz, Sevinç Mat., Ankara 1972; Tarihte ve Tıp Tarihinde Yemin, Sevinç Mat., Ankara 1973; Erzurum'da Eski Mezarlıklar Resimli Mezar Taşları, Sevinç Mat., Ankara 1973; Erzurum İlinde Şifalı Sular, Yerleri, Nitelikleri, Genel Durumları, Sevinç Mat.,Ankara 1973; Tarih Boyunca Çeşitli Hizmetleriyle Camilerimiz, Güneş Mat., Ankara 1977; Değişik Örnekleri ve Açıklamalarıyla Yemin, Kalite Mat., Ankara 1978; Halk Hekimliğinde ve Tıp Tarihinde Yılan, Kalite Mat., Ankara 1978; Anıtlarımız-Şehitlerimiz, Ayyıldız Mat., Ankara 1978; Öncesi Sonrasıyla Erzurum Kongresi, Erzurum 1979. Diğer bazı kitapları: Mektuplarım-Konuşmalarım, Kanaat Mat., Ankara 1948; Mektuplarımı Konuşmalarım II, Gürsoy Basımevi, Ankara 1970; Kurtuluş Yazılarımla Erzurum, Ankara 1967; Alman Tıp Çevrelerinde Gördüklerim, Erzurum 1980; Atatürk'e Yaylıdan Bir Demet, Erzurum 3984; Ord. Prof. Dr. A.Süheyl Ünver'den Mektuplar-Cevaplar, İstanbul 1990; Ya Üniversiteler Yozlaşır, İstanbul 1994; Dost Yapraklar, İstanbul 1995.

⁷ Zeki Başar, "Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları", "İçtimai Adetlerimiz ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz", "Erzurum İlinde Şifalı Sular" konulu yayınlar Almanya/Bochum Ruhr Üniversitesince (Materialia Turcica adlı Dergide) Almanca ve son iki yayın Çekoslovakya Asya-Afrika Bilimler Akademisi Doğu Çalışmaları Departmanınca İngilizce tanıtılmıştır. İstanbul'da 1975 yılında yapılan Birinci Uluslararası Türk Folklor Kongresinde sunduğu "Halk Hekimliğinde Sülük Tedavisi" konulu bildiri, Avusturya/Viyana'da (Viener Zeitschrift für die Kunde Morgenlandes adlı Dergide) tanıtılmıştır. Aynı tebliğ Çekoslovakya Asya-Afrika Bilimler Akademisi Doğu Çalışmaları Departmanınca da tanıtılmıştır.

⁸ Z. Başar, Ermenilerden Gördüklerimiz, Ankara 1974.

Sivil Toplum Örgütlerine Katkıları

Dr. Zeki Başar, meslek yaşamının başlarında sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin topluma ne denli olumlu katkılarda bulunacağını farkeder. Kızılay Cemiyetinin sürekli üyesi olur. Erzurum Verem Savaş Derneği ile Erzurum Tarihini Tanıtma ve Araştırma Derneği'nin kurucu üyelerindedir. Yıllarca dernek faaliyetlerine aktif katkıda bulunur, bu faaliyetleri kitaplaştırır⁹ Türk Tıp Tarihi Kurumu şeref üyesi ve Atatürk Vakfı üyesi olmak onu onurlandırır.

Dünya görüşü

Prof.Dr. Zeki Başar, Yaşamı boyunca, Atatürk ilkelerini özümsemiş çizgisinden hiç ödün vermez. Atatürk ilkelerini çağdaş yaşamla, özgür düşünceyle, eğitimle özdeşleştirir. Kendi aile çevresinin ilk örneği olarak 1940 yılında çalışan bir kadın (öğretmen Zehra Mengencioğlu Başar) ile evlenir. Kız çocuklarına bakış açısı çevresindekilerden çok daha farklıdır. Oğlu kadar kızlarının da önünü ve ufkunu açar. Bu davranışlarıyla genellikle erkek çocuklarına tanınan eğitim olanaklarının yakınlarının kız çocuklarına da sağlanmasına vesile olur. Aktif hekimlik yıllarının gözlemlerinden biri olarak, kız-erkek çocukları arasında ayırım yapanların, yaşlandıklarında genellikle sadece kız çocuklarının özenli ilgilerini gördüğünü konuşmalarında vurgular ve ayrımcı yaklaşımın yanlışlığını ortaya koyar. Arkadaşlarına ve akrabalarına hiç vefasızlık yapmaz. Sosyal ilişkilerden, dost sohbetlerinden, bayram ziyaretlerinden büyük mutluluk duyar. Laik düşünceyi benimsemiş ile (on iki yaşından itibaren ara vermediği) dinin gereklerini yerine getirmeyi birbirleriyle çeliştirmeyip en iyi bağdaştıranlardan biri olur. Din kültürü, Kur'an'ı yorumlaması, konunun uzmanlarının takdirini kazanır. Ama toplumda bu kimliğini vurgulama yolunu hiç seçmez, olması gerekeni sergileme çığlığından kaçınır.

Sonuç

Bu kısa yaşam öyküsünden sonra babam Prof. Dr. Zeki Başar'ı şöyle tanımlamak isterim: O, ana-baba desteğini hiç tatmamış, Birinci Dünya Savaşı yıllarında göç etmek zorunda kalıp ekonomik yönden çok güçsüzleşen bir aile ortamında yetişmiş, buna karşın kaderine isyan etmeden, hiçbir kötü alışkanlık edinmeden, azimle eğitimini tamamlamış

⁹ Z. Başar, Erzurum Tarih Demeği Kırk Yaşında, İstanbul 1997.

ülkemiz aydınlardan birisiydi. Yaşadığı yokluklar düşünülürken, onun ulaştığı kendini yetiştirme ölçüsü ve yaptığı hizmetler hayranlık uyandıracak düzeydedir. Kendisinin çok önem verdiği denkleştirici adalet, yaşamındaki olumsuzluklara karşı Tanrı'nın ona uzun ve sağlıklı bir ömür bahsetmesiyle gerçekleşti. Biz ondan dürüst olmayı, çalışmayı ve yetinmeyi öğrendik. O, düzgün, disiplinli, fedakâr ve çalışkan yaşam biçimiyle bizlere, yakın çevresine örnek oldu, bu anlamda topluma karşı görevlerini fazlasıyla yerine getirdi. Erzurum sevdalısı olarak, yöreye, yörenin insanına hekimlik bilgisini sunarak, sayısız yayın yaparak hizmet etti. Yakınlarının ve devlet kurumlarının eğitim yıllarındaki desteğini ömrünün sonuna kadar şükranla andı. Meslekî ve özel yaşantısıyla, yaptığı bağışlarla bu desteklere fazlasıyla layık olduğunu kanıtladı. Onun varlığı, yaptıkları, dünyaya, toplumumuza zenginlik kattı. İyi ki vardın, ruhun şad olsun, "**Örnek Erzurumlu**"...